

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Adres: Grote Kromme Elleboog 16

Status: BBP.

Periode: veldwerk 30-8-2006

Onderzocht door: T. Tel en F. van der Waard (veldwerk); H. Wierts (archiefontoerzoek).

Auteur: F. van der Waard

Datum: Oktober 2006 Groningen

Opmerkingen: de verdieping en de zolder zijn niet bezocht.

Inleiding

Deze bouwhistorische verkenning is uitgevoerd in het kader van het project Bouwhistorische inventarisatie en verkenning van de binnenstad van Groningen. Dit is het eerste project in het kader van de cultuurhistorische inventarisatie van het hele grondgebied van de gemeente Groningen die tot doel heeft de cultuurhistorische kwaliteiten in beeld te brengen. De bouwhistorische verkenning bevat een korte schets van de bouwgeschiedenis van het pand, een beschrijving van het interieur en het exterieur en een waardestelling. Het onderzoek richt zich in hoofdzaak op het gebouw zelf, waarbij in beperkte mate gebruik is gemaakt van schriftelijke bronnen en oud kaartmateriaal. De bouwgeschiedenis wordt daarom in hoofdlijnen weergegeven. Ook is het mogelijk dat achter voorzetwanden en verlaagde plafonds oudere constructies en interieur-afwerkingen verborgen zitten.

Voor het onderzoek van de bouwgeschiedenis is gebruik gemaakt van het bouwdoos van de dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de Gemeente Groningen.

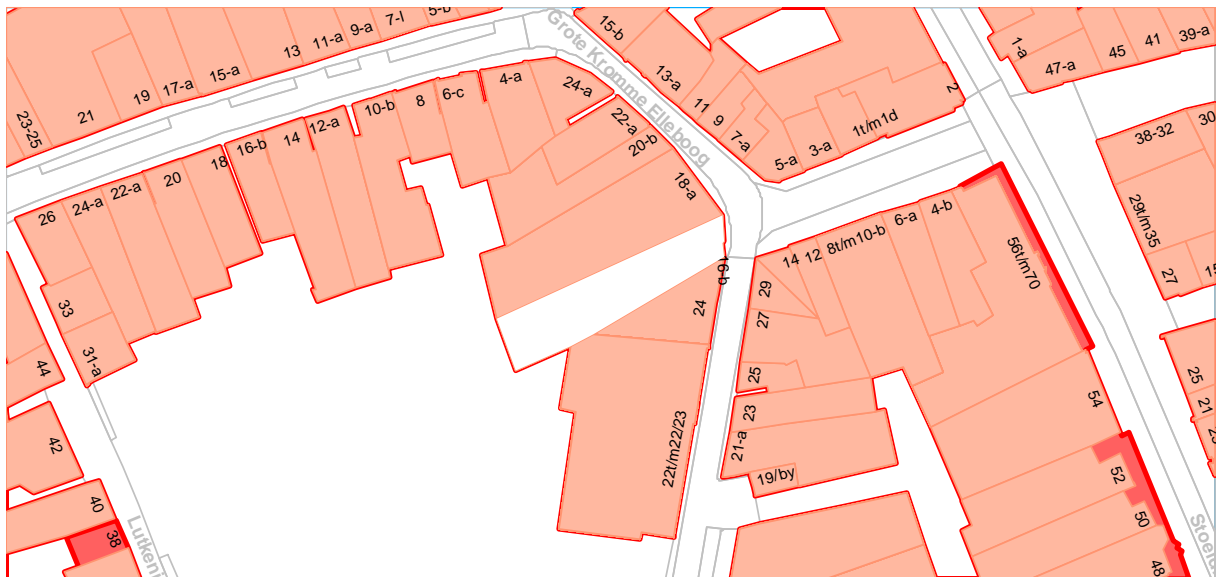
SITUERING/STRUCTUUR

Het pand staat op een geprononceerd punt aan de westzijde van de Grote Kromme Elleboog waar de Akerkstraat naar het zuiden afsplitst. Het huis staat op een diep oost-west georiënteerd perceel (7 x 37,5 m).

Het bestaat uit een diep voorhuis (ca. 7 x 17 m), een eerste achterhuis van één bouwlaag met een plat dak (ca. 6,7 x 12 m). Daarachter staat een tweede achterhuis (5,5 x 7,5 m) dat als pakhuis werd gebouwd.

Het voorhuis heeft twee bouwlagen en een schilddak. Het achterste deel van dit voorhuis (met uitzondering van de gang) is onderkelderd en dit steekt voor een deel boven het maaiveld uit. Dit voorhuis heeft mandelige zijmuren met de burens.

Het achterste deel van het eerste achterhuis heeft een diep liggende kelder (ca. 5,5 x 5,5 m). Het tweede achterhuis – het pakhuis – heeft een kelder die voor de helft boven het maaiveld uitsteekt, een begane grond en een mansarde zolder.

BOUWGESCHIEDENIS

Het voorhuis heeft een oude kern die is gebouwd als een diephuis met één of twee bouwlagen en een steil zadeldak. Het is niet duidelijk of het gehele huis onderkelderd was. In later tijd is in ieder geval het achterste deel onderkelderd, waarbij de onderkeldering zich niet uitstrekte onder de gang ernaast. Van dit gebouw is in ieder geval de achtergevel (gezien de dikte van 50 cm) en zijn mogelijk ook de zijmuren bewaard gebleven. De linkersijmuur is volgens de huidige eigenaar van kloostermoppen gemetseld. Het is opvallend dat het pand gemeenschappelijk muren heeft met de burens aan weerszijden. Hierbij lijkt de linker (zuidelijke) muur in ieder geval bij het pand zelf te horen. Het dwarse zuidelijke buurpand is er vermoedelijk tegenaan gebouwd. Aan de andere kant is de situatie onduidelijk.

Grote Kromme Elleboog 16 op de kaart van Haubois uit circa 1643.

De datering van deze kern is niet geheel duidelijk maar er bij de verkenning geen ongepleisterd oud metselwerk waargenomen kon worden. Gezien de kloostermoppen en de zware muren zou het pand mogelijk uit de 16de eeuw kunnen dateren. Het bestond in ieder geval in 1643 daar het op de kaart van Haubois uit ongeveer dat jaar is aangegeven als een diep huis met zadeldak met daarachter een klein smal achterhuisje dat tegen de zuidgrens van het perceel staat. Aan de zuidkant bevindt zich een dwars huis dat vermoedelijk de zijmuur van nr. 16 benut.

Op het minuutplan van omstreeks 1830 is het perceel 25 meter diep. De bebouwing toont het huidige voorhuis, een smal achterhuisje met een binnenplaats aan de linkerzijde. Dit achterhuis is met een korte gang aan het voorhuis verbonden.

Daarachter lag een achterhuis dat oorspronkelijk bij het buurpand aan de rechterzijde hoorde.

De kadasterkaart omstreeks 1830 met daarop aangegeven de moderne huisnummering.

In de tweede helft van de 19de eeuw werd het pand gemoderniseerd en is de huidige lijstgevel tot stand gekomen en werd de topgevel afgebroken.

In 1914 werd een nieuw achterhuis met een betonnen kelder achter het voorhuis gebouwd. Bij die gelegenheid is een tekening gemaakt. Het blijkt dat het perceel 37 meter lang is. Hieruit kan opgemaakt worden dat aan de achterzijde tussen 1830 en 1914 wel 12 meter grond is bijgekocht. Het voorhuis diende vooraan als winkel en daarachter waren kantoor en magazijnruimten links van de gang aan de rechterkant. De stookplaatsen zaten in de linkerzijmuur. De achterste helft van het voorhuis was onderkelderd. Het voorhuis had toen ook al een toegang in de middelste travee. Een deur in de rechtertravee gaf toegang tot de bovenwoning.

Het grondplan van het eerste achterhuis is dan nog hetzelfde als de situatie in 1921. Het bleek in 1914 een eenlaags gebouw te zijn met een plat dak dat diende als werkplaats. Daarachter was een binnenplaats met daarnaast een eenlaagse gang. Op de plek van deze binnenplaats stond in 1830 nog bebouwing die bij het buurpand hoorde. Daarachter bevond zich in 1914 een eenlaags onderkelderd pakhuis met schilddak op een plek waar in 1830 nog geen bebouwing was.

De binnenplaats achter de werkplaats werd in 1914 bebouwd met een onderkelderd eenlaags gebouw met een plat dak. Dit nieuwe gebouw kreeg eveneens de functie van werkplaats. Het daarachter gelegen pakhuisje werd grotendeels nieuw opgetrokken en kreeg een nieuwe voorgevel en een mansardekap. De balklaag boven de kelder kan ouder zijn.

In de loop van de 20ste eeuw heeft de winkel het gehele voorhuis in beslag genomen.

De open ruimte naast het eerste achterhuis werd overdekt zodat er een grote ruimte achter het voorhuis kwam die doorloopt tot de voorgevel van het pakhuisje met de mansarde. Bovenop dit bouwdeel is

het voorhuis nog een stukje naar achteren toe verlengd. Ook de voorgevel werd in de tweede helft van de 20ste eeuw aangepast in die zin dat de deur in de rechtertravee omgezet werd in een venster en de middendeur een historiserende omlijsting kreeg. Ook de bovenlichten met glas in lood kunnen bij dezelfde bouwfase aangebracht zijn.

Gevels

De voorgevel is een drie traveeën brede lijstgevel van twee bouwlagen en een mezzanino. De bakstenen gesausde gevel is in normaal kruisverband opgetrokken en dateert uit de tweede helft van de 19de eeuw. Boven de vensteropeningen zitten strekken die aan de onderkant licht getoogd zijn. Opvallend aan de gevel is dat de rooilijn in de knik van de straat staat zodat in de rechterpenant een knik zit. De 19de-eeuwse kozijnen hebben een duivejagerprofilering.

De begane grond heeft een ingang in het midden, geflankeerd door twee H-vensters. Het muurwerk aan weerszijden heeft een zwarte gepleisterde plint. De deur en de vensters hebben bovenlichten met zesdelige roedenramen die elk een onderverdeling van vier gekleurde glas in lood ruitjes hebben. De deur heeft een houten deuromlijsting met een kroonlijst erboven, die van vrij recente datum is. In de rechter travee zat in 1914 nog de deur naar de bovenwoning.

De verdieping bevat drie T-vormige schuiframen waarvan het raamhout is vernieuwd. De mezzanino heeft drie lage vensters met tweedelige ramen. De gevel wordt afgesloten door een houten kroonlijst. Boven de kroonlijst is een dakschild met zwarte moderne golfpannen en een pironnetje.

De achtergevel is een tweelaagse recht gesloten gevel van oorspronkelijk drie traveeën breed die ingebouwd is. De begane grond is ingebouwd door een overbouwde binnenplaats maar nog wel zichtbaar. Het blijkt een gevel met een blokpleister met frijnslagimitatie te zijn. Er kunnen naast de opening voor de gang nog twee dichtgezette vensters gezien worden met hieronder twee dichtgezette keldervenstertjes. De verdieping is ook ingebouwd door een recente houten opbouw.

De achtergevel is inclusief het pleisterwerk wel 50 cm dik wat duidt op een hoge ouderdom van de gevel.

Plattegrond per bouwlaag

De begane grond is als winkel ingericht en van verlaagde plafonds en voorzetwanden voorzien. Aan de rechterkant was een doorlopende gang waarvan het achterste gedeelte bewaard is gebleven.

Vooraan is aan de rechterkant een trapopgang afgescheiden waarin de trap naar de bovenwoning zit.

De kelder bevindt zich in het achterste deel van het voorhuis en strekt zich niet uit onder de gang. Deze ruimte is overdekt door plat gelegde grenen balken (14 x 18 cm; hartafstand circa 123 cm) die vier vakken vormen. Daarover ligt een grenen vloer van 24-28 cm brede delen.

De kelder heeft een halfsteens bekleding (20ste-eeuws) waartegen gemetselde wijnrekken geplaatst zijn. De kelder steekt een stuk boven het maaiveldniveau uit, zodat het achterste deel van de begane grond hoger ligt.

Volgens de eigenaar bestaat de balklaag boven de begane grond uit eiken balken.

De verdieping en de zolder van het voorhuis zijn niet bezocht.

EERSTE ACHTERHUIS

In het achterste deel van het eerste achterhuis bevindt zich een diep liggende kelder die overdekt is met betonnen balken. Deze kelder dateert volgens het archief van bouw- en woningtoezicht uit 1914. De kelder is toegankelijk via een betonnen trap vanuit het verlengde van de gang in het voorhuis. Tegen de muren zijn betonnen wijnrekken aangebracht. Overigens dateert het achterste deel van het eerste achterhuis uit 1914 en is bij een latere verbouwing het voorste deel gebouwd en samengevoegd met het achterste gedeelte, zodat de hele ruimte tussen voorhuis en het tweede achterhuis (het pakhuis) één grote overdekte ruimte werd.

HET TWEDE ACHTERHUIS (Het pakhuis)

Het tweede achterhuis (het pakhuis) heeft aan de voorzijde een mansardegevel met een halfhoge kelder, begane grond en mansardekap. De gevel is op de begane grond ingebouwd, maar kan wel gezien worden. Via een betonnen trapje bereikt men een segmentbogige ingang in het midden, geflankeerd door twee segmentbogige vensters met een roedenkruis. Onder de vensters zitten keldervensters. Dit gedeelte van de gevel is gepleisterd en naast de ingang bevindt zich een gedenksteen: "herbouwd 15 april 1914 S. en L. Hooghoudt".

De mansardetop heeft een vernieuwde deur in het midden geflankeerd door vensters.

De achtergevel was vanuit het perceel zelf niet toegankelijk.

De kelder is overdekt met behouwen grenen balken (27-29,5 x 9,5-10,5 cm) waarop vlotmerken staan. De voorste twee balken zijn overigens zwaarder (circa. 20 x 25 cm). De voorste twee vakken zijn ondieper -namelijk respectievelijk 78-79 cm- dan de andere vakken die circa 110-112 cm diep zijn. In totaal heeft de kelder 7 vakken. Mogelijk is de kelder nog 19de -eeuws.

De kelder is toegankelijk via een gemetselde trap vanuit de dieper liggende betonnen kelder die voor dit achterhuis ligt. Tegen de muren zijn gemetselde wijnrekken aangebracht.

De begane grond is overdekt met lichtere balken dan die boven de kelder. Deze balklaag zal uit 1914 dateren. Aan de rechterzijde zit de trap naar de zolder. Dit is een laddertrap die mogelijk uit 1914 dateert, maar dan voor die tijd wel zeer traditioneel gemaakt is.

De zolder is voorzien van een hoge borstwering en platte mansarde kap met kreupele stijlen, blokkeels, spantbenen dekbalken en voorlangs gekepte korbelen met zwaluwstaarten. Alle verbindingen zijn gespijkerd behalve de verbinding spantbeen dekbalk die gepend en met toognagels vastgezet is. Over de spantbenen bevinden zich gordingen waarover verticale beschieting is aangebracht. Deze kap dateert uit 1914.

WAARDESTELLING

Grote Kromme Elleboog 16 heeft hoge monumentwaarde doordat het onderdeel is van een bouwblok met laatmiddeleeuwse, 16de-eeuwse percellerings- en bebouwingsstructuur die redelijk bewaard is gebleven. In dit kader dienen ook de oude gemeenschappelijke zijmuren genoemd te worden.

Stedenbouwkundig is het pand van grote waarde door zijn karakteristieke ligging als eindpunt van een vista door het oostelijk deel van de Grote Kromme Elleboog en door de knik in de gevel die de kromme loop van de Grote Kromme Elleboog volgt en erop wijst dat de rooilijn ouder is dan de bebouwing aan deze zijde.

Het bouwvolume heeft positieve tot hoge monumentwaarde omdat de vorm en grootte van een laat-middeleeuws of vroeg-17de-eeuws huis nog afgelezen kan worden waarbij het steile zadeldak echter vervangen is door een minder steil schilddak.

De voorgevel heeft positieve monumentwaarde als lijstgevel uit de tweede helft van de 19de eeuw die onderdeel is van een historische straatwand. Hier dient met name de knik in de gevel als markant punt genoemd te worden.

Het casco van het voorhuis heeft hoge monumentwaarde wat betreft de oude zware achtermuur, de mandelige zijmuren die met kloostermoppen gemetseld zijn, de mogelijk eiken balklaag boven de begane grond en de vermoedelijk 18de-eeuwse grenen balklaag en grenen vloer boven de kelder. In hoeverre er ook een eiken balklaag boven de verdieping bewaard is gebleven is niet geheel duidelijk. Als dergelijke balklagen bewaard zijn gebleven, dan hebben deze belangrijke bouwhistorische waarde. Gezien de geringe dakhelling is de oorspronkelijke kap niet bewaard gebleven. De draagende muren, balklagen en kap van het pakhuisje uit 1914 hebben positieve monumentwaarde. De naaldhouten balklaag boven de kelder is mogelijk ouder en waardevol door de aanwezigheid van vlotmerken.

Er is weinig historisch waardevol interieur zichtbaar bewaard gebleven. Hierbij dient aangetekend te worden dat de verdieping nog niet bezocht is. De gemetselde wijnrekken herinneren aan de lange aanwezigheid van een dranken- en wijnhandel op deze plek en hebben daarmee enige waarde. Wat betreft de interne scheidingsmuren is de gangmuur tussen de gang en de kelder vrij oud en daarmee waardevol.

AANBEVELINGEN

Het casco van het voorhuis dient bouwhistorisch nader onderzocht te worden. Met name de zijmuren, de relatie met de burens is van belang. Ook dient gekeken te worden in hoeverre oude balklagen nog aanwezig zijn.

Bijlage: uittreksel uit het bouwdoossier van de dienst RO/EZ van de gemeente Groningen.

Adres : Grote Kromme Elleboog 16
Bouwdoosnummer : B 7593
D.I.V. bezoek : 1 augustus 2006

1913

De weduwe H.J. Hooghoudt dient een bouwaanvraag in voor het bebouwen van de open plaats en het verhogen van het achter die plaats staande pakhuis met twee verdiepingen. De vergunning wordt niet verleend omdat e.e.a. in strijd is met de Verordening op het Bouwen en het Woningwezen in de gemeente Groningen.

1914

De weduwe H.J. Hooghoudt krijgt een vergunning voor het maken van een kelder onder de bestaande binnenplaats, het overbouwen van deze binnenplaats, het maken van een afwatering naar het gemeenteriool en het vernieuwen van de vloer in de winkel. Het werk wordt nog hetzelfde jaar voltooid.

1928

De stoep tegen de voorgevel van het pand wordt overgedragen aan de gemeente.

1929

H. van Erp is eigenaar van het pand. Het tonnenstelsel wordt opgeheven. De bestaande privaten worden voorzien van een inrichting tot waterspoeling en het afvoeren van de faecaliën naar het riool van de gemeente.

1942

Er wordt een materiaalaanvraag ingediend t.b.v. het herstellen van een bouwvallige scheidingsmuur.

1983

H. van Erp krijgt een vergunning voor het veranderen van de winkel en magazijnruimte. De bouwkosten worden geraamd op f 15.000,-.

H. Wierds